

Olle Wästberg: Tal vid Raoul Wallenberg-årets avslutning

Talare

Olle Wästberg
Regeringens samordnare för
Raoul Wallenberg-året 2012

Datum

19 december 2012

Omständigheter

Historien handlar om framtiden Tal vid avslutningskonferensen för Raoul Wallenberg 2012. 19 december 2012

Raoul Wallenberg 2012, Raoul Wallenberg-året hundra år efter hans födelse, handlar i en bemärkelse om historien, om en unik gärning i Budapest 1944 och om en död sovjetisk fångenskap.

Det handlar med stark symbolik om 1900-talet: Raoul Wallenberg offrade sig mot en av 1900-talets onda ideologier, nazismen, och blev ett offer för den andra, kommunismen.

Men historien ekar in i vår tid. Det förflutna handlar också om framtiden. Det är därför detta Raoul Wallenberg-år har en betydelse långt utöver behovet av att hedra en av de största svenskarna.

Genomslaget för Raoul Wallenberg 2012 har varit över all förväntan. Raoul Wallenberg har uppmärksammats i drygt 50 länder. Naturligtvis i USA, Kanada, Tyskland, Ungern, Ryssland, Israel – men också i länder som Italien – där Raoul Wallenberg fanns på sidorna av Roms bussar – Vietnam, Zambia, Chile, Argentina, Kazakstan – som för övrigt just idag sällar sig till de länder som under året gett ut frimärken med Raoul Wallenberg.

När Raoul Wallenbergs kollega och vän Per Anger, som nästa år skulle ha blivit 100, träffade Raoul Wallenberg sista gången, den 10 januari 1945, frågade han

varför Wallenberg tog dessa risker, nu i slutskedet av det ryska anfallet mot Budapest. Raoul Wallenberg svarade: ”För mig finns inget annat val. Jag har åtagit mig denna uppgift och jag skulle aldrig kunna återvända till Stockholm utan att veta med mig att jag gjort allt som står i mänsklig makt för att rädda så många judar som möjligt.”

Egentligen var det inget sanningsenligt svar. Det fanns sannerligen andra val Raoul Wallenberg kunde gjort; han kunde ha valt ett bekvämt liv i det neutrala Sverige. Men han gjorde ett i djupaste mening moraliskt ställningstagande. Han offrade sig för andra, för okända. Han hade ingen personlig vinning av det han gjorde.

”För mig finns inget annat val” – ”To me there’s no other choice”. Det är också namnet på den utställning om Raoul Wallenberg som, när 2013 är slut, kommer att ha gått till elva platser internationellt och turnerat i Sverige. På alla ställen har det gjorts särskilda ansträngningar för att nå ungdom, att få skolklasser till utställningen och att genomföra lärarseminarier.

Raoul Wallenberg 2012 har varit en verksamhet med kort framförhållning, liten budget och personalstyrka och från början enbart inriktad på utlandet. Samtidigt vet vi att kunskaperna i Sverige om Raoul Wallenberg märkligt nog är mindre än i många andra länder. Tack vare ekonomiska bidrag från svenska företag och stiftelser, främst Marianne och Marcus Wallenbergs stiftelse, har det varit möjligt att både få en svensk turnerande utställning till stånd och kunna stödja 18 projekt som i Raoul Wallenbergs anda – med föreläsningar, musik och teater – främjar personligt ansvar, mod och mångfald. Det har gjort det möjligt – bland mycket annat – för Fredens hus i Uppsala att ha särskild aktivitet riktad mot högstudier och gymnasier, för Expo och för Svenska kommittén mot antisemitism att ha lärarseminarier och studiematerial kring tolerans och toleransens villkor, för musikdramat ”Det kunde varit du” att visas för över tusen elever. För att nämna bara några av projekten som alla förutsatt ett omfattande ideellt arbete utöver de bidrag vi kunnat ge.

Bidragsgivarna är värda ett varmt tack för att de gjort detta möjligt.

Sveriges riksdag ordnade ett särskilt möte om Raoul Wallenberg. Kofi Annan talade om Raoul Wallenberg på Förintelsens minnesdag på Raoul Wallenbergs torg.

Två viktiga böcker – av Ingrid Carlberg, augustprisbelönad, och Bengt Jangfeldt – har kommit i år och bidragit starkt till uppmärksamheten kring Raoul Wallenberg i Sverige. På bokmässan i Göteborg skedde 14 olika framträdanden och seminarier kring Raoul Wallenberg.

När vi försöker räkna unika mediegenomslag för Raoul Wallenberg 2012 hamnar vi på över 3000.

Det förflutna handlar om framtiden. Den svenska Raoul Wallenbergutställningen öppnades i Budapest den 17 januari. Naturligt eftersom det var i Budapest Raoul Wallenberg verkade och det var hans organisation som var den viktigaste orsaken till att över 100 000 judar, ungerska medborgare, i Budapest överlevde Förintelsen. Det ungerska engagemanget för Raoul Wallenberg har varit omfattande och äkta.

Samtidigt är Ungern ett land där romer förföljs och där det näst största politiska partiet, Jobbik, är öppet antisemitiskt och nyligen krävde att judar ska registreras som eftersom de skulle vara ”nationella säkerhetsrisker”. Det möttes av en bred politisk protest. Anti-ziganismen är stark i Ungern, liksom i en rad andra europeiska länder. Men Ungern står ut som det värsta exemplet och den ungerska regeringen har mycket att bevisa.

Därför ska det ändå sägas att invigningen av Raoul Wallenberg-utställningen i Budapest blev ett bra exempel på vad som brukar kallas ”Public Diplomacy”, att ett land försöker förmedla sina värderingar på andra vägar än de klassiskt diplomatiska. Vid invigningen spelade en samtida romsk musiker, skolor som arbetat med att integrera romer fick utmärkelser och flera talare tog upp romernas situation. Detta sändes till stora delar i ungersk TV och kan ha bidragit till att uppmärksamma romernas situation i Ungern.

Det förflutna handlar om framtiden – och om vår samtid: Antisemitismen är inte en smärtsam historisk erfarenhet, utan en levande verklighet. Vi ser en växande nationalism, inte minst i vårt Europa. Historien må aldrig upprepa sig på exakt samma sätt, men ekot från historien ringer i vår tid. Antiglobaliseringsrörelsen använder uttrycket ”antisionism” på ett sätt som ekar av 1930-talets angrepp på ”kosmopoliter”. När kraven på bojkott av alla israeliska företag och forskare tas upp – också i Sverige – är det i en sällsam

okänslighet för ekot av trettioalets bojkott mot judiska företag.

De nya medierna har inte alltid blivit kunskapsspridare. Internet svämmar över av sidor som förnekar Förintelsen och försöker knyta varje illdåd – må det vara vid World Trade Center eller på Utöya – till en förment judisk konspiration. Just konspirationsteorier om judars makt och hemliga anslag är klassiska i antisemitismen.

När jag fick uppdraget av regeringen att samordna Raoul Wallenberg 2012 var bland det första jag gjorde att resa till USA. Naturligtvis eftersom Raoul Wallenberg är så välkänd i USA. Han var den andre efter Winston Churchill som blev amerikansk hedersmedborgare; i år har Hillary Clinton och Carl Bildt gemensamt skrivit artikel om Raoul Wallenberg, president Barack Obama gjorde ett särskilt uttalande om Raoul Wallenberg. Raoul Wallenberg har fått kongressens guldmedalj och kongressen genomförde en unik minneshögtid kring honom. Ingenstans finns så många platser uppkallade efter Raoul Wallenberg och har så många monument rests som i USA. Men när jag gick runt i kongressen och på det amerikanska utrikesdepartementet tog, bokstavligen, samtliga jag mötte upp situationen för den judiska gruppen i Malmö. Malmö är drabbat av hatbrott – både mot judar och mot muslimer. Men då – för snart två år sedan var judarnas utsatthet i Malmö än större fråga i USA än i Sverige. Att det nu startats en rad aktiviteter i Malmö, bl a kippavandringarna, är viktigt.

Historien upprepar sig inte, men det förflutna handlar om framtiden: Statsvetarprofessorn och publicisten Herbert Tingsten analyserade, mer ingående än någon annan svensk, diktaturernas frammarsch under mellankrigstiden. Det finns anledning att citera en av hans slutsatser från 1957: ”Vi må vara högermän, liberaler eller socialister: det kaos som för några årtionden sedan kallades ekonomisk frihet tål vi inte. Människor får inte leva i nöd eller arbetslöshet i en demokratisk stat, den satsen har blivit lika ostridig som den allmänna rösträtten och den politiska friheten.” Så skrev Tingsten om en mellankrigstid där tryggheten i Europa försvann och alltför många vände demokratin och toleransen ryggen. När idag alltfler européer lever just i nöd och arbetslöshet, ekar Tingstens ord.

För några dagar sedan skrev Per T Ohlsson om den europeiska kris som gått från att vara ekonomisk och politisk till att bli en social: ”Sprickorna syns redan i den

demokratiska fasaden. Nynazistiska Gyllene gryning är Greklands tredje största parti. Ungern, som fått internationella nödlån, regeras av en auktoritär högerregering. Främlingsfientliga rörelser och partier har blivit en del av det politiska livet i länder som Belgien, Holland och Frankrike – och kanske är det på väg att bli så även i ett relativt fredat Sverige.”

Medborgarna känner inte idag att de ekonomiska krafterna är möjliga att betvinga, att besluten fattas långt borta och att den internationella ekonomin sköljer in över dem i flodvåg efter flodvåg över. Otryggheten föder vrede och mistänksamhet. Den fria, självständiga och toleranta individen finns kanske bara där det finns arbete och ekonomisk trygghet.

Historiens skugga får oss att tänka efter idag. När Raoul Wallenberg satt fängslad i Sovjet uppmanade Östens Undéns svenska utrikesdepartement Raoul Wallenbergs familj att ligga lågt för att inte störa det diplomatiska arbete som pågick. Senare har det visats – främst genom den uppgörelse med historien som kom 2003 med den av Ingemar Eliasson ledda utredningen ”Ett diplomatiskt misslyckande” – att UD i själva verket nästan inte gjorde någonting.

Också idag sitter svenskar orättfärdigt fängslade; jag tänker särskilt på Dawit Isaak. Och ansvaret att verkligen göra något för att få honom fri, efter mer än tolv år som samvetsfånge i eritreanskt fängelse, vilar tungt på den svenska regeringen och det internationella demokratiska samfundet.

Det formella Raoul Wallenberg-året tar slut vid årsskiftet. Det har inneburit en stor uppmärksamhet kring Raoul Wallenbergs gärning. Men det är viktigt att det inte bara blir ett fyrverkeri på en himmel som därefter är lika mörk som tidigare.

En hel del verksamhet fortsätter under 2013. Svenska institutets utställning fortgår hela första halvåret. Så också den svenska utställningen, Forum för Levande Historias ”hjaltekalender”, som vänder sig till alla Sveriges gymnasister med en förbild per dag under 2013 kommer också att vara utgångspunkt för ett dagligt inslag i Sveriges radio från Radioteatern. Att UD inrättar en årlig Raoul Wallenbergföreläsning om mänskliga rättigheter är utmärkt. Liksom att anslaget till forskning om Raoul Wallenberg kommer i mer kompetenta händer. De svenska aktiviteter som gjorts möjliga tack vare stödet från näringslivet pågår i många fall under nästa år.

Vissa saker som skett under året blir permanenta: Det stora årliga stipendiet från Michigans universitet, det nya Raoul Wallenberggrummet i Mauermuseum i Berlin, Europarådets årliga Raoul Wallenberg-pris för mänskliga rättigheter, de rum på ambassader och i EU-parlamentet som uppkallas efter Raoul Wallenberg, omdopet av 13th Avenue i Brooklyn till Raoul Wallenberg Way och mycket annat.

Här i Sverige har vi utanför UD på Gustav Adolfs torg fått ett nytt minnesmärke över Raoul Wallenberg, utformat av konstnärerna Gustaf och Ulla Kraitz och möjliggjort genom Marcus Storchs personliga generositet. Det invigdes i augusti av Raoul Wallenbergs syster Nina Lagergren, som med aldrig sinande kraft har spelat en stor roll under detta år, och av statminister Fredrik Reinfeldt.

Men mycket annat borde göras: Raoul Wallenberg 2012 lät genomföra en undersökning av hur svenska läroböcker för gymnasiet och högstadiet behandlar Raoul Wallenberg. Svaret är att de knappast gör det.

Av 23 studerade läroböcker för gymnasiet, nämns Raoul Wallenberg i åtta. Bara två böcker skriver mer än någon mening; en av dem är fördjupningslitteratur. Det innebär att bara ett standardläromedel på ett mer utförligt sätt behandlar honom. För högstadiet är bilden än värre. Endast en av nio läroböcker nämner namnet Raoul Wallenberg.

Grundskolans läroplan säger att ”undervisningen ska bidra till att eleverna utvecklar förtroget med de mänskliga rättigheterna” och att de får ”förmågan att reflektera över värden och principer som utmärker ett demokratiskt samhälle”. Raoul Wallenbergs gärning är otvivelaktigt en illustration på just detta. Men möjligheten tas inte tillvara idag. Nya läroplaner ställer krav på nya läromedel. De borde ge Raoul Wallenberg och hans gärning en helt annan plats.

Vi borde få en årlig Raoul Wallenberg-dag i Sverige. Vi borde få ett Raoul Wallenberg-museum eller Raoul Wallenberg-centrum i Sverige. Men för detta måste många steg till tas.

Från första dagen har Raoul Wallenberg-året handlat om att manifesteras

individens ansvar gentemot förtryck och främlingsfientlighet, att peka på Sveriges traditionella ställning som ett öppet och tolerant land. Så länge avståndstagande från diktaturer och minnet av Förintelsen är centrala delar av vårt demokratiska budskap kommer också minnet av Raoul Wallenberg att spela en central roll för Sverige.

Antisemitismen, dess släkting islamhatet, och den allmänna främlingsfientligheten växer i ett krisdrabbat Europa. Det är mot den bakgrunden vi ska minnas Raoul Wallenberg. Raoul Wallenberg visar på den moraliska handlingens räckvidd, på kraften hos en enskild individ, vad en människas civilkurage kan åstadkomma. Få möter de utmaningar och de risker Raoul Wallenberg ställdes inför. Men alltför många vänder bort blicken när någon är i trångmål eller blir hotad. Alltför många väljer att inte reagera inför mobbning och orättvisor. Det är i det lilla, i vardagen som modet provas. Raoul Wallenbergs gärning är en ständig uppfordran att, i en tid med underskott på personligt mod, stå upp för andra.

Taggar

2010-tal, 2012, Man

URI

<https://www.svenskatal.se/tale/olle-wastberg-tal-vid-raoul-wallenberg-arets-avslutning>